

Alban xristian irsinə erməni işğal dövründə və sonrakı dövrdə fərqli münasibətlər...

Məhəmmədəli Qəribli

Məlumdur ki, Azərbaycanın tarixi inkişafının xüsusiyyətləri, coğrafi mövqeyi, əhalisinin etnik tərkibi bu ərazidə müxtəlif dinlərin mövcudluğuna şərait yaradıb. Ayrı-ayrı dövrlərdə Büt-pərəstlik, Zərdüştilik, İudaizm, Xristianlıq, İslam və bir çox başqa dini cərəyanlar ölkədə bu və ya digər dərəcədə yayıla bilməklə bir-birinə qarşılıqlı təsir göstərmişdir. Azərbaycanda ötən onilliklər ərzində, dini mənsubiyyətindən asılı olmayaraq, yüzlərlə tarixi-dini abidə bərpa edilib, tikilib və ya yenidən qurulub.

Əlbəttə ki, ölkə üçün bu prosesi səciyyəvi edən və onu dünya ölkələrinə nümunəvi edəcək bir sıra məqamlar var. Əhalisinin əksəriyyəti müsəlman olan Azərbaycan ilk səmavi dinlər sayılan Yəhudilik və Xristianlığın erkən dövrlərdən etibarən yayıldığı məkandır. Oudur ki, tarix boyu müxtəlif millətlərin, dinlərin vətəni olan Azərbaycanın hər bir guşəsində kilsə və sinaqoqlara, məscidlərə, habelə atəşpərəst məbədlərinə rast gəlmək olar.

Xristian dini mirasına qayğı və diqqətin digər göstəricisi Qafqaz Albaniyasının xristian abidələridir

Azərbaycanda tarixi-dini abidələrin bərpası təkcə İslam dininə aid abidələrlə məhdudlaşmır, digər səmavi dinlərə məxsus abidələri də ehtiva edir. Belə ki, Bakıda Rus Pravoslav Baş Kafedral Kilsəsi olan Jen-Mironosets kilsəsi 1920-ci ildə bağlanıb, Sovet hakimiyyəti dövründə anbar kimi istifadə olunub və dağıntılara məruz qalıb. Dövlət müstəqilliyimizin bərpasından sonra məbəd təmir edildi. Hazırda Qafqazın ən böyük Rus-Pravoslav kilsəsi olan Jen-Mironosets məbədi memarlıq xüsusiyyətlərinə və tarixi keçmişinə görə Pravoslav aləminin ən görkəmli kilsələrindən biri kimi qəbul olunur. Bundan başqa, Bakıda Xilaskar Yevangelik Lüteran Kilsəsi, Gəncə şəhərindəki Aleksandr Nevski Rus Pravoslav Kilsəsi də dövlət tərəfindən təmir olunub. Xristian dini mirasına qayğı və diqqətin digər göstəricisi Qafqaz Albaniyasının xristian abidələridir. Alban xristian memarlıq nümunələri, tarixi dini abidələri əsasən ölkənin Qarabağ, Qəbələ, Qax, Şəki, Zaqatala bölgələrində yerləşir. Qax rayonunun Lətik Kötöklü kəndi ərazisində Yeddikilsə monastırı, Şəkinin Kiş kəndindəki Qafqazda ən qədim xristian məbədlərindən olan Kiş-Yelisey məbədi, Qax rayonunun Qum kəndi ərazisində yerləşən Qum bazilikası və Mamrux məbədi, habelə digər alban abidələri dövlət tərəfindən bərpa edilərək mühafizə olunur.

Azərbaycan xalqının tolerantlığından istifadə edib, bu kilsələri saxtalaşdırıb, erməni kilsəsi kimi təqdim ediblər

Azərbaycanın işğaldan azad olunan ərazilərində qədim Alban-Udi mədəniyyətinə, zəngin memarlıq irsinə aid xeyli sayda məbəd, kilsə və monastır var. Bu məbədlərin çoxu mənfur ermənilər tərəfindən dağıdılıb, talan olunub. Alban-Udi məbədlərinin üzərindəki əlyazmaların orijinalları hamısı ermənilər tərəfindən məhv edilib. Alban kilsələrində, demək olar ki, alban dilində yazı nümunəsi qalmayıb. Ermənilər bununla da Qafqaz Albaniyasının tarixinə məxsus maddi-mədəni irsi saxtalaşdırmağa və Albaniyanı "özünüküləşdirməyə" çalışıblar. Ermənilər işğal altındakı bütün Alban-Udi məbədlərini qriqorianlaşdıraraq özünüküləşdiriblər. Alban-Udi xristian dini icmasının sədri Robert Mobili icmanın işğaldan azad edilən Xocavənd rayonunun Tuğ kəndinə səfəri zamanı deyib ki, işğaldan azad olunmuş ərazilərə gələndə mütləq şəhidləri yada salır və onlar üçün dualar edir: "Allah onlara rəhmət eləsin! Qarabağda çoxlu məbədlər var. Bu, Alban-Udi xristian dini icmasının müqəddəs torpaqlara ilk səfəri deyil. Hər dəfə gələndə erməni vəhşiliyi, Alban məbədlərində etdikləri dəyişikliklərin, saxtakarlıqların şahid oluruq". O bildirib ki, bu torpaqlar onlar üçün müqəddəs yerdir:

"Ermənilər burada İslamla bağlı olan tarixi, mədəni abidələri ümumiyyətlə siliblər. Hətta Alban kilsələrini də dağıdıb, ya da saxtalaşdırıblar. Bu kilsələr, məbədlər Alban müstəqil kilsəsinə aiddir. Bu irs birbaşa Alban mədəni irsi ilə bağlıdır. Bu məbədlərin erməni kilsələri ilə heç bir bağlantısı yoxdur. Ermənilər bura gəlmə xalqdır. Sadəcə, Azərbaycan xalqının tolerantlığından istifadə edib, bu kilsələri saxtalaşdırıb, erməni kilsəsi kimi təqdim ediblər. Özlərinə doğmalaşdırıb, bizdən uzaqlaşdırıblar. Amma bu gün Azərbaycanın tarixi həqiqəti bərpa olunub. Bu gün Azərbaycan bu mədəni irsin varisidir".

Binanın özünün konstruksiyası göstərir ki, bura alban məbədidir

Azərbaycanın Alban-Udi xristian icmasının nümayəndələri Laçın rayonu ərazisində yerləşən qədim alban məbədi "Ağoğlan" monastırını da ziyarət ediblər. Tədbirə Alban-Udi xristian icması ilə yanaşı, Vətən

müharibəsində iştirak etmiş udi gəncləri də qatılıb. Alban-Udi xristian icmasının sədr müavini Danakari Rafik Araminin rəhbərliyi ilə "Ağoqlan" məbədində ayin keçirilib, dualar oxunub, şamlar yandırılıb.

Ayından sonra Danakari Rafik Arami jurnalistlərə açıqlamasında bu günün udi icması üçün müqəddəs gün olduğunu bildirib: "180 ildən sonra ilk dəfə biz "Ağoqlan" məbədinə gədik. Ona görə ki, bu kilsəni bizim ulu babalarımız ziyarət edib. Biz də bu gün həm icma nümayəndələri, həm də Vətən müharibəsində iştirak edən əsgərlərlə bura gəlib ziyarət etdik, dualar oxuduq, mumlar yandırdıq. Allaha şükürlər etdik ki, müharibə bitdi, torpaqlarımız işğaldan azad olundu. Biz Qarabağ müharibəsində şəhid olanlar üçün dualar oxuduq, yaralıların şəfa tapmasını arzuladıq". İcmanın sədr müavini Azərbaycanın multikultural ölkə olmasını bu gün dünyaya bir daha sübut etdiklərini vurğulayıb. O qeyd edib ki, Azərbaycanda olan bütün məscidlər, kilsələr və sinaqoqlar Azərbaycan xalqının irsidir: "'Ağoqlan" məbədində ermənilərin işğal müddətində etdikləri dəyişiklərə də toxunan sədr müavini monastırın mehrabının təhrif edildiyini diqqətə çatdırıb: "Alban məbədlərində mehrab 3, erməni kilsələrində isə 5-6 pilləkən hündürlüyündə olur. Ermənilər burada dəyişiklik edərək mehrabı daha hündür ediblər. Bundan başqa, xaçdaşları dəyişiblər. Divarlara erməni xaçları çəkiblər. Lakin binanın özünün konstruksiyası göstərir ki, bura alban məbədidir".

Qeyd edək ki, "Ağoqlan" monastırı (və ya "Sisərnəvəng") Ağoqlan çayının sahilində, Laçın şəhərinə yaxın ərazidə, Kosalar kəndində yerləşən, V-VI əsrlərə aid bazilikadır. Əfsanəyə görə, monastır kompleksi daha qədim politeist məbədinin yerində inşa edilib. Xristian inancına görə isə, monastırda Müqəddəs Georginin relikviyası saxlanılıb. Monastırın Azərbaycan dilli ədəbiyyatda istifadə edilən adı - "Ağoqlan" monastırı - abidə yaxınlığından keçən kiçik dağ çayının adı ilə əlaqəlidir.

Azərbaycan dövləti yaratdığı yeni reallıqlarla həm də işğal altında olan xristian dininə aid abidələri və ziyarətgahları öz əsl sahiblərinə qaytarıb

Memarlıq doktoru, professor Gülçöhrə Məmmədova öz araşdırmalarında qeyd edir ki, 1613-cü ildə monastırı əhatə edən qala divarları möhkəmləndirilib və tağlı əsas giriş qapısı inşa edilib. Bu haqda məlumatın əks olunduğu kitabə 1989-1992-ci illər arasında - Laçın rayonu Azərbaycanın nəzarətində olduğu müddətdə yoxa çıxıb. Əsas kilsə binası və zəng qülləsi 1779-cu ildə təmir edilib. Bu haqda məlumat verən kilsə kitabəsi isə 1967-ci ildə yoxa çıxıb. Laçın rayonu 28 il işğal altında qaldığı müddətdə isə ermənilər bu monastırı da özünü küləşdirməyə çalışıb. Monastırın divarlarında tarixi-dini abidənin guya ermənilərə məxsus olduğunu əks etdirən daş kitabələr yerləşdirilib. Halbuki, kilsənin yerləşdiyi diyar tarix boyu Oğuz və Qıpçaq türklərinin ana yurdu olub. Monastırın tikilmə tarixi də ermənilərin bu iddialarını alt-üst edir. Ermənilər ərazini tərk edəndə isə yenə monastırda quraşdırılan şamdanları və bəzi tarixi materialları yox ediblər. Artıq Azərbaycan dövləti yaratdığı yeni reallıqlarla həm də işğal altında olan xristian dininə aid abidələri və ziyarətgahları öz əsl sahiblərinə qaytarıb. Yuxarıda qeyd etdiyimiz kimi, Azərbaycanda xristianlığa aid pravoslav və katolik kilsələrinə də ciddi dövlət diqqəti var. İşğal altında olmayan ərazilərimizdə xristian, xüsusilə də Alban-Udi irsinə göstərilən diqqətə nəzər salmaq aydın təsəvvür üçün kifayət edər.

Ermənilər o torpaqlarda nəinki İslamla bağlı olan tarixi, mədəni abidələri məhv edib, hətta Alban kilsələrini də dağıdıb

Bir müddət əvvəl Dini Qurumlarla İş üzrə Dövlət Komitəsi (DQİDK) yanında İctimai Şuranın üzvləri Qəbələ rayonu Nic qəsəbəsində yerləşən Müqəddəs Yelisey adına Cotari Kilsəsini ziyarət edib, Alban-Udi xristian dini icmasının fəaliyyəti ilə yaxından tanış olublar. Görüşdə Alban-Udi xristian dini icmasının sədr müavini Rafiq Danakari və icma üzvləri iştirak edib. Görüş zamanı Alban-Udi xristian dini icmasının sədr müavini Rafiq Danakari Cotari Alban-Udi kilsəsi haqqında danışaraq bildirib ki, kilsə yerli sakinlərin vəsaiti hesabına 1723-cü ildə inşa edilib. Sovet hakimiyyəti illərində fındıq anbarı kimi fəaliyyət göstərmiş kilsədə 2003-cü ildə əsaslı bərpa və yenidənqurma işlərinə başlanılıb, 2006-cı ildə tamamlanaraq dindarların istifadəsinə verilib. Qeyd edib ki, Azərbaycanda 4 minə yaxın alban-udi yaşayır və onlar tarixi Qafqaz Albaniyası dövlətinin və Alban mədəni irsinin varisləridir. R.Danakari dini icmanın maarifçilik işi sahəsində gördüyü işlər, dövlətin dini konfessiyaların fəaliyyətinə göstərdiyi diqqət, yaradılan şərait, eləcə də ölkəmizin bütün dünyaya nümunə sayılacaq multikultural və tolerantlıq ənənələri haqqında danışdı.

İşğaldan azad olunmuş ərazilərdəki dini məbədlərə qarşı ermənilərin törətdiyi vandallıq aktlarının dünyada misli görünməmiş hal olduğunu qeyd edən R. Danakari vurğulayıb ki, ermənilər o torpaqlarda nəinki İslamla bağlı olan tarixi, mədəni abidələri məhv edib, hətta Alban kilsələrini də dağıdıb, ya da saxtalaşdırıblar.